

ऐसा ज्याचा प्रकाश । पहातां जो अविनाश । पहाणें पहाणेपणास ।
जणें आलें ॥९॥ हंसावरी श्रीराम दिसत । सांगती सद्गुरु हनुमंत ।
तेथ दृष्टी जडली निभ्रांत । सत्य सत्य त्रिवाचा ॥१०॥ हंसावरी
हें जीवन । हंसावरी तगळा प्राण । प्रत्यक्ष रामराय आपण ।
हंसावरी ॥११॥ तेथ जे लागली मुद्रा । तेचि योग्याची योगमुद्रा ।
चहूंकडे रामचंद्रा । भेटो जाली ॥१२॥

(११) चहूं देहाची साक्षिणी । उभी असे गोल्हाटगगर्नी ।
अवस्था ते उन्मनी । भोगिती योगी ॥११॥

टीका:—चहूं देहाची साक्षिणी । उभी गोल्हाटीचें गगर्नी । गोल्हाट
गगन गेलें भरोनि । सुश्रुतिया ॥१॥ अवकाश अधिष्ठान । तेंणेंचि
अस्तिभाति गुण । सकळही अवस्था संपन्न । तेंणेंचि योगें ॥२॥
तेंणेंचि प्रियाप्रिय जालें । तेंणेंचि सत्य उदया आलें । नामरूप गुणें
केलें । ज्ञाकोळलें ॥३॥ तेंणेंचि जाले बोलाबोल । निर्भियेलें
दृश्यपडळ । सुश्रुति व्यपिलें केवळ । गोल्हाट गगन ॥४॥ तेथ
चित्कळा साक्षिणी । चहूं देहाची स्वामिणी । सुखदुःखाची कहाणी ।
सांगतसे ॥५॥ सुखदुःखाची जाणीव तेथ । तेचि होय परावर्त ।
तेणेचि सुखदुःख भासत । इंद्रियासी ॥६॥ पहातां सुखीदुःखी
कोणी । व्हावे कायसे म्हणोनि । भ्रांतियोगें जाणीवपणी ।
सुखदुःख ॥७॥ सुखदुःख जाय जेथें । चित्कळेंपाशिया
निरुते । साक्षीरूप चित्कळा तें । संवेद्य कोण ॥८॥
म्हणोनि सुखदुःख पाही । कांहीं उरलेचि नाही । आपआपण य

ठायीं । आपणाचि ॥९॥ म्हणोनि या निशिदिनी । पावली अवस्था
उन्मनी । मन धालें रामकृष्णीं । हृदयातु ॥१०॥ मनाचें हरलें
मनपण । म्हणोनि अवस्था उन्मन । सकळ इंद्रियें समाधान ।
हरिनामें ॥११॥ ऐसी उन्मन अवस्था योगी । रामकृष्णनामीं
भोगी । सकळ इंद्रियें असंगी । सर्व संगी ॥१२॥

(१२) विराठाचें नाभीकमळीं । सेवटी हे सहदसळीं ।
सोहं नादे लागली टाळी । योगिराजा ॥१२॥

टीका:—सोहमस्मि नाद गहन । अनुवृत्तीचा वाहे पवन ।
गगर्नी जें सांठलें गगन । प्रस्फुटपणें ॥१॥ तथा नादे जीवनकळीं । विराठाचें
नाभिकमळीं । महाशून्यातु झळाळी । सहस्त्रदळा ॥२॥ जेथ पूर्णात्मदर्शन ।
जीवाचें सरलें जावपण । तेचि जाले अनुसंधान । अखंडत्वे ॥३॥
तेचि परिपूर्ण अखंड । अणुमात्र नोहेचि खंड । स्वरूप उजाळलें
प्रचंड । सहस्त्रदळीं ॥४॥ भाव आटले रामकृष्ण । तेचि पहाता
जावपण । आत्मस्वरूप गहन । प्रत्यया आलें ॥५॥ तेंणेंचि लागली
टाळी । जे कां नामेंचि उटाळी । द्वयाद्वयासी जे टाळी । काय
सांगो ॥६॥ धन्य धन्य ऐसा योगी । आत्मस्वरूपासी जो भोगी ।
राहोनियां सर्व संगी । असंग जो ॥७॥ उदकीं जैसं कमलपत्र ।
तैसं मन ज्याचें विचित्र । असोनियां इच्छातंत्र । सकळापैठ ॥८॥
स्वयेचि स्वतः सिद्ध जाला । ऐसा योग सर्वागळा । ज्ञानार्थें साध्य
केला । गुरुकृपें ॥९॥ धन्य धन्य ज्ञानदेव । स्वयेचि जाले देव देव ।
म्हणोनि नवलाव अपूर्व । देखियेला ॥१०॥ सांगितली अनुभवगोठी ।
सर्वावरी प्रेमदृष्टि । प्रेमाप्रेमाची पडतां मिठी । कळे गुज ॥११॥

[१३] खेचरीं उंच उंच जावे । उन्मनी नयनीं स्थिरावें ।
समाधिसुख स्वभावं । दिसो लागे ॥१३॥

टीका:— जे कां खेचरी लागली । टकीसी टक मिळाली ।
देहवृत्ति हारपली । आपणपें ॥१॥ उंच उंच जाय जीवन । पहा-
णियां मिळालें गगन । मनाचियें उन्मनपण । नयनातु स्थिरावलें
॥२॥ चंचळ जाले अचळ । उरला चिदांशु केवळ । सर्वांग होवोनि
शीतळ । काय धाले ॥ ३ ॥ मग पावली समाधिअवस्था । सहज
लाघली सर्वात्मता । निजसुख स्वभावता । लाघलें कीं ॥ ४ ॥
आपुला भाव तो स्वभाव । म्हणोनि भावापरी देव । जे का ज्ञानस्वरूप
देव । निजगुज लाघलें ॥ ५ ॥ निजगुजा गूज जोडलें । मोहनाचे
मोहन मिळालें । पहातां तटस्थाचि जालें । दोनी नेत्र ॥६॥
म्हणोनि तेचि पहाणें जालें । काय पहाणें आणिक उरलें ।
समाधिसाधन सिद्ध जाले । येणेंपरी ॥७॥ समाधी ते समाधान ।
काय बोलावें येथ आन । नवल येथिचे महिमान । जाणती
संत ॥८॥

(१४) खेचरीचेनि लागवेगें । उलटोनि पश्चिममार्गे ।
घेतला चिन्मयाचा दुर्ग । परेहोनि परता जो ॥१४॥
टीका:—खेचरी राहिली लागोन । ऊर्ध्व चालिलें जीवन ।
उलट पश्चिममार्ग गहन । ओलांडिला ॥१॥ पहातां हा सूक्ष्म
मार्ग । ऐळ केले एकवीस स्वर्ग । स्वरोतोनि गमन सांग । हावोनि

ठेले ॥२॥ मग चिन्मय दुर्ग अलक्ष । घेतला ज्ञानराजें प्रत्यक्ष ।
होवोनियां अतिदक्ष । एकसरा ॥३॥ हे तो दुर्ग अति सान ।
पहातां दिसे अणुप्रमाण । सप्तसिंधूचें आवरण । जयावरी ॥४॥
नीर समुद्र पहातां नेत्र । सत्रावी ते क्षीरसमुद्र । नाकीं दधि खारा
झरीर । रत्नाकर नाभिया ॥५॥ माथा सिंधु तो मदन । हृदयीं
पहातां विस्तीर्ण मन । ऐसे दुर्ग अति कठीण । योगिया गवसे ॥६॥
दुर्ग अलक्ष परेपर । खेचरी जरी कां तत्पर । लक्ष्या लक्ष मिळतां
सत्पर । प्रत्यय गोठी ॥७॥ जया गुरुकृपें ज्ञान । ऐसा योगिराज
आपण । घेई दुर्ग ते कठीण । सत्य सत्य ॥८॥

(१५) औटपीठाचीये तळीं । भ्रमरगुंफेचिया
पाठारमुळी । चिन्मय मोती झळाळी । महातेज ॥१५॥

टीका:—औट पीठाचें शेवटीं । भ्रमर गुंफेचे तळवटीं ।
नवल प्रत्ययाची गोठी । मौक्तिकरूप ॥१॥ धुताचिये मोतीं जळीं ।
सूर्यकिरणीं जेवि झळाळी । तयेपरीच हे पहाली । मुक्तवस्तु ॥२॥
जे पहातां अति सतेज । निजाचेहि निजगूज । नामीं सांचलें अनाम
सहज । उघड डोळीयां ॥३॥ निज उघडपणां आलें । तंव तें उपाधिपैल
जालें । साकारातीत होवोनि ठेलें काय सांगो ॥४॥ जेथ न पोचे
नजर । जेणें फोडिलें अंबर । रूप पहातां अरुवार ।
गगनटाकें ॥५॥ बिंदुमात्र नील मोती । जे कां सत्य अखंड
स्थिति । अनंत ब्रम्हांडे होती जाती । जये ठायीं ॥६॥
हरिहरांचिया मूर्ति । जयापोटीं येती जाती । ऐसीया विखुरली

मोती । शून्यापार्शी ॥७॥ अर्धमात्रेचिया उपरि । दिसे मौक्तिक
झालरी । दाही दिशेसी लहरी । मोतियाची ॥८॥ पहातां हे मुक्तदशा ।
उरलीच ना जीवदशा । हांवोनि ठेला नव्हताचि ऐसा ।
अनन्यपणें ॥९॥ जाणीव नेणीव हें स्थिती । नोहे ऊच्चारणीं
निगुती । तेचि लक्षिलें अलक्ष मोती । पाणीदार ॥१०॥ जाणनेण
पैल अभ्यासू । करी तोचि विष्णुदासू । जयाची सुमति प्रकाशू ।
अध्यात्मिया ॥११॥

(१६) पायातळीं तळपें ब्रह्ममणि । मकारोहोनि
उंच गगनीं । आदिमध्यअवसानी । त्याचा मार्ग
न सांपडे ॥१६॥

टीका:-पार्शी तळपे ब्रह्ममणि । अकारापैलाडू गगनीं ।
मकाराहोनि । अति उंच ॥१॥ मकारीं पहातां उकार । उकारीं पहातां
अकार । प्राणपण जे साचार । शद्वपणाचे ॥२॥ अकार स्वर शद्वी
प्राण । स्वयें बोलिले भगवान । नातरी शद्वी शद्वपण । केंवि येई ॥३॥
मकार तो नादस्थिति । उकार ते पहातां गति । अकार अधिष्ठान
प्राचिति । गगनाची ॥४॥ तयापैल ब्रह्ममणी । तळपें केंचा उन्मन-
गगनीं । चंद्रसूर्य हारपोनि । गेले जेथ ॥५॥ जेथ जाले पा अद्वैत ।
परिपूर्णाचि निभ्रांत । वर्तुळातु आदिमध्यांत । दावावें काय ॥६॥
जाले एकादी अवसान । आदिमध्यअंत दावी कोण । निशिदिनीचें
पहाणें आटोनि । गेलें जेथ ॥७॥ जेथ आदिमध्यांत ऐलीकडे ।
तेथ मार्ग केंवि सांपडे । ब्रह्ममणीचिया उजेडें । गगन लोपे ॥८॥

(१७) स्वरूपीं भेदिलें सारे गगन । ब्रह्मी तटस्थ दोनी
नयन । अखंड समाधि समान । भोगिती योगी ॥१७॥

टीका:- सूक्ष्माहोनी सूक्ष्मपण । अणुपरमाणु गेले भरोन ।
तया गगनीं राहिलें शिरोन । स्वरूप हें ॥१॥ आत्मरूपीं चंचलपण ।
तेणेंचि झालें पोकळपण । दृश्याचें जें अधिष्ठान । पहाणें जालें ॥२॥
पहाणेंचि जालें पहाणेपण । पहातां ते वस्तुचि आपण । तयाचिये
अधिष्ठान । स्वरूपाचि ॥३॥ पहातां इये सर्वाठायीं । स्वरूपा-
वाचोनि कांहींच नाहीं । गगनीं तरी भरले कारीं । तयाविण ॥४॥
गगनाचें गगनपण । कोठें आहे तयांवाचून । तरंगाचे तरंगपण ।
पाणीच जेंवि ॥५॥ म्हणोनि स्वरूपीं भेदिलें गगन । तेचि राहिलें
लंघनीं भरून । म्हणोनि तटस्थ नयन । दोनी जाले ॥६॥
दोनी तटस्थ जाले नयन । गेले दृष्टीचें द्वैतपण । आतवरि एकाचि
पूगे । आत्मरूप ॥७॥ म्हणोनियां समसमान । जाला श्रीहरि आपण ।
समाधि भोगिती गहन । अखंड योगी ॥८॥

(१८) मनाची चंचलता । मोडोनि स्वरूपीं पडला गुंता ।
भिळोनि गेलें आत्मया अनंता । मन मुकलें
मनपणा ॥१८॥

टीका:- जेथ उरलें नाहीं गगन । तेथ केंचे शब्दपण ।
शब्दाचि ना तेथ मन । केंचें उरे ॥१॥ अवकाश अधिष्ठान ।
तेथेचि जालें सूक्ष्म मन । शुद्ध संकल्प अतिगहन । महाशून्यीं ॥२॥

रामकृष्णीं शुद्ध संकल्प। जे कां स्थिती निर्विकल्प। मनःसंकल्पीं विकल्प।
उदेला कां ॥३॥ मनःसंकल्प नोहे शुद्ध। येरवी चिदानंदी बिंद।
स्वरूपीं गुंतडा अगाध। जीवनाठारीं ॥४॥ शुद्धसंकल्प मनकमळीं।
जीवन चाले जीवनकळी। तेथ आपणाचि जाली। विश्रांति कीं ॥५॥
स्वरूपीं गुंतले मन। गुरुकृपेचें विज्ञान। परतले उन्मनपण। समाधान
अखंड ॥६॥ शुद्धसंकल्प गेला विरोन। ऐसे रामकृष्णजीवन।
श्वेतश्यामकळीं पूर्ण। आत्मया ऐसे ॥७॥ म्हणोनि आत्मा तो
अनंत। जीवविला साक्षी जेथ। मिळोनि गेलियाजि तेथ।
कैसेनि मन ॥८॥

(१९) स्वरूप उभें तूर्येचे मेळे। अर्धपनीं अरूप खेळे।

दसवे द्वारीं दळदळ उसले। महातेज ॥१९॥

टीका:-तुरीयेचिया साधनमेळी। साधन साधोनि ऊर्ध्व ओळी।
गुरुकृपें चालितां चाली। स्वरूप दिसे ॥१॥ अंगुष्ठ चोखीत
श्रीहरी। वटपत्रीं क्रीडा करी। सहस्रदळाचिया उपरि। नवल
जालें ॥२॥ निर्गुणाची नवलपरी। देखिली चिन्मयनेत्रीं। जीवन
हें तयामाझारी। मिळोनि गेलें ॥३॥ दसवे द्वारातोनि जातां।
सहजानुभव देखतां। शून्य देखणें शून्या मिळतां। शून्याचि
जालें ॥४॥ तंव ते जीवन ब्रम्हरंध्रीं। केवळ पहाणिया
माझारी। तेथंचि स्वरूप साक्षात्कारी। सहस्रदळीं ॥५॥
पहातां हें दशमद्वार। नवल तेजाचा प्रकार। दळदळ महातेजसागर।

उचंचळला ॥६॥ महासागर दाटला। तो नयनपुटां मिळाला।
नयनातोनि जीव धाला। निजसुखें ॥७॥ आत्मयाची केवल दृष्टी।
त्याचें अग्र शून्य दिठी। जेथ हांय उठाउठी जीवनाची ॥८॥ तेथ
आपणपे पहाणें। आपआपणां भेटणें। दशमद्वारीं ऐक्यपणें।
एकात्मते ॥९॥ दृष्टि अग्रशून्यसार। तेचि सत्य दशमद्वार। जये
ठायी मधुकर। खेळतसे ॥१०॥ दशमद्वार अति सान। जेथ रिवालें
गगनीं गगन। जेथ शून्यहि विलीन। होवोनि ठेलें ॥११॥
बीजामाजीं सकळवृक्ष। तैसंचि तेथ दृश्यादृश्य। व्यक्ताव्यक्त हे
लयास। जाईजे पा ॥१२॥ तरंग उदकीं निर्मिला। तो तेथेचि लया
गेला। तैसा प्रत्ययो येतुला। दशमद्वारीं ॥१३॥ पिपिलिका मार्ग
गहन। तयेपरी होवोनि लीन। ऐल सांडिलें गगनीं गगन।
अवघेचि ॥१४॥ ग्रासिली जीताची ओवरी। रामकृष्ण शून्यामाझारी।
दोन शून्यातु साचारी। एकचि शून्य ॥१५॥ रामकृष्ण हें जीवन।
जहालें इये शून्यातून। गोनाम शद्र विलीन। इये पाठीं ॥१६॥
ऐसे दशमद्वारीचें छिद्र। यासीच। बोलती ब्रम्हरंध्र। पैल सहस्र-
दळचक्र। आत्मयाचें ॥१७॥ संतजनी प्रत्यय बोलिला। जो कां
सहस्रदळीं आला। दशमद्वार शद्र योजिला ब्रम्हरंध्रा ॥१८॥
ऐसे येथिचें दशमद्वार। जेथ निर्गुण साक्षात्कार। स्वयंब्रह्म ज्ञानेश्वर।
होवोनि ठेले ॥१९॥ नवल येथिचे निर्गुण। जेथ निमाले सगुण।
अरूप ते अति गहन। क्रीडा करी ॥२०॥ जया विशेषरूप नाहीं।
तेचि अरूप बांळिले पाहीं। निर्गुणाची नवलई। काय सांगो ॥२१॥

(२०) इडापिंगलासुषुम्नामेळीं । खेळी महाचातुर्येचे खेळी ।
मग सहजस्वरूपीं लागली टाळी । योगिराजा ॥२०॥

टीका:- इडापिंगलाचे मेळीं । सुषुम्ना वाहे ऊर्ध्व गोळी ।
महातुरीय खेळीखेळी । जीवन हें ॥१॥ इडापिंगलीं जीवन । परि
तयाचें पृथक्पग । दोनीमाजी समसमान । सकळ पिंडी ॥२॥
रामकृष्ण नामेंकरून । होतां तयाचें मीलन । सहज होय परिपूर्ण ।
गिळोनी गगन या देहीं ॥३॥ गगने तयाचें पृथःकरण । चिदांश
पहातां अपूर्ण । तयाचिये अधिष्ठान । गतिरूप ॥४॥ पहातां इथें
चंचळगती । शब्दगुणांची हे स्थिती । घेतली रोकड प्राचिती ।
संतजनी ॥५॥ इडापिंगला एक होवून । जाले पूर्ण गुणीं जीवन ।
ऊर्ध्वमुख करी गमन । गगनातु ॥६॥ मग स्वरूपीं लागली टाळी ।
अद्वय नामचिये मेळी । हरिनामाचें कळोळीं । सहजचि ॥७॥
सकार हकार जन्मा आले । तेचि सहजरूप आतुडलें । परम योगिया
लाघलें । सहजपणें ॥८॥ सहज लाघळी चित्काळा । गवांसिळी
योगिया कळा । तेथ जडोनि गेला डोळा । गगनाचा ॥९॥

(२१) अजपाजपाचें आसनीं बैसावे । मन सुरडोनीं स्वरूपीं
लावावे । गोल्हाट मंडळ भेदोनि जावे । समाधिसुखा
कारणें ॥२१॥

टीका:- जागृत स्वप्नस्थिति मारोन । घातलें अजपाजपासन ।
मनाचिये सुरड साधोन । स्वरूपासी लावीयले ॥१॥ अजपाचा जप

गहन । सुषुप्तिया केवल स्मरण । अंतरिया सावधान । जागृतपणें ॥२॥
जारि कां ते पा सुषुप्ति । परिपूर्ण तेथ ही जागृति । योगी हे खूण
जाणती । सत्यसत्य ॥३॥ अगम्य तेथिचें साधन । जेथ बुडालें
गगन । नुरले देहाचे देहमान । स्मरणमात्रें ॥४॥ सूर्यचंद्राची
कासया कहाणी । कईच गेले हारपोनि । काया माया लोक तीनी ।
हारपेले ॥५॥ स्थूल सूक्ष्म आणि कारण । देह गेला महाकारण ।
मायेचेंहि आडरान । मावळलें ॥६॥ जेथ हारपे निशिदिन । तेथ
काय त्याचें गमन । मग कैचे जन्ममरण । पापपुण्य ॥७॥ जेथ
पापपुण्याचि नाहीं । स्वर्गपाताळ तेथ कांहीं । इडापिंगला सुषुम्नाहि ।
उरेचिना ॥८॥ ऐसें चालिलें साधन । स्वरूपीं या एकपण ।
गोल्हाटमंडळभेदन । मग केलें ॥९॥ सोहं अनुवृत्ति समाधि ।
लागवेग जेणें नादी । जाली अनुसंधानसिद्धि । येथचि पा ॥१०॥
चारसहा करिती ध्यान । ऐसी समाधि गहन । तेचि पावावया
खूण । गोल्हाटमंडळ भेदियल ॥११॥

(२२) देह नगरांतुनि आहे वाट । चिदाचक्राचा चढोनि
घाट । सहस्रदळीं समाधि अचाट । भोगिती
योगी ॥२२॥

टीका:- देहनगरीं इथें वाट । त्रिकुट श्रीहाट गोल्हाट ।
पुढें पहातां औटपीठ । भ्रमरगुंफा ॥१॥ पुढें पहातां ब्रह्मरंध्र ।
चिदाचक्र तयावर । घाट कठिण साचार । उल्लंघाया ॥२॥ जो

कराया उलंघन । करणे लागे प्राणार्पण । सोहं अनुवृत्ति गहन ।
तद्रत प्राण ॥३॥ ऐसि करोनि प्राणार्पण । हारपे जिवांचे जीवपण ।
रामकृष्णगति गहन । वृथा मीपण नयेचि ॥४॥ पैल सहस्र दळ निघोट ।
तेथ समाधि अचाट । घनानंद घनदाट । एकसरा ॥५॥ समाधि ते
समाधान । केवळ बुद्धिगम्य गहन । पहातां हें विज्ञान खूण ।
अरुती टेली ॥६॥ बोलतां चालतां देखतां । तैसेचि श्रवणपुटी
पहातां । जे पा अढळचि सर्वथा । इयें संधी ॥७॥ येथ जे कां
अवाधि । तेथ साधिली हे संधि । इया सहजसाधनसिद्धि । समाधि
जोडे ॥८॥ सहजसमाधि सहजासन । जयांचे सहज साधन ।
ऐसा योगिराज आपण । समाधि भोगी ॥९॥ सहस्रदळी समाधि
अचाट । ज्ञानराज भोगिती चोरवट । जे स्वयेचि घनदाट । स्वरूप
जाले ॥१०॥ शब्दगति चक्षुनाद । श्यामामाझारी अभेद । जे कां
असे स्वयंसिद्ध । समाधिरूपें ॥११॥ तेचि समाधि साधिली । जे
कां सकळा श्रेष्ठ जाली । सोहरूपाचिये मेळीं । सहस्रदळीं ॥१२॥

(२३) सहस्रदळीचे शेवटी । पैल तूर्येचे पाठी ।

चिन्मय मोती दिठी । दिसताहे ॥२३॥

टीका:—औटपीठापैल पाठी । आत्माचि भरे केवल दृष्टि ।
साक्षात्कार हा संपुटी । नयनाचिये ॥१॥ समत्वाची जाली पुण्टी ।
जरि कां रामकृष्णीया दिठी । तरी सहस्रदळीं शेवटी । चिन्मय
मोती दिसताहे ॥२॥ चिन्मय जे मुक्त स्थिती । तेचि बोलिले
चिन्मयमोती । चिद्रूप ते पहातां गति । शून्याआतु ॥३॥ शून्याआतु

सामकृष्ण । तेचि चिद्रूप सगुण । तयापैल ते निर्गुण । सहस्रदळी ॥४॥
सहस्रदळिया सद्रूप । चिन्मय जे निर्विकल्प । संत बोलिले मुक्तरूप ।
उघडपणें ॥५॥ परिपूर्ण स्वतःसिद्ध । नित्यत्वेकं शुद्धबुद्ध । पहातां
तेजाळ अगाध । निरुपाधिक ॥६॥ साक्षात्कार इये दिठी । पहातांचि
बडे मिठी । दाटे आल्हाद दृष्टिपुटीं । एकसरा ॥७॥ ऐसे ज्ञानराजा
जालें प्रेम । प्रेमासी मिळालें । अंतरीचें अंतरीं फावलें । गुरुचें गुज ॥८॥

(२४) नवाचे माझारी । औटपीठकळसावरी । गर्जे सोहं नाद
मोहरी । स्वरूपधेनु पहावया ॥२४॥

टीका:—चिणितिपासोनियां भेरी । ऐशा उठती नादलहरी ।
नवनादाचिया उपरि । औटपीठ ॥१॥ औटपीठकळसावरी । पहातां
ते अतिकुसरी । नवल तेजाचिया परी । वर्णवेना ॥२॥
जीवनरस स्थिरावला । ऐसा कळस पहाला । महाशून्यातु उजाला ।
तेजारूप ॥३॥ म्हणोनि औटपीठकळसावरी । म्हणिजे सहस्रदळा-
माझारी । गर्जे सोहं नाद भारी । सोहंस्वरूप पहावया ॥४॥ त्रिपदा
तेचि गायत्री । सोहं स्वरूपिणी साचारी । देखावयां चिन्मयनेत्री ।
नेत्र केंचा उन्मीलत ॥५॥ म्हणोनि ते स्वरूपधेनु । गायनतंत्री
करी गानू । सोहंनादगजर घनू । कोंदाटला ॥६॥ सोहंतर्त्वी चिदाकाश ।
तेणोच महानादघोष । येथ जें अधिष्ठान अवकाश । चिद्रूप ते ॥७॥
सोहंतत्त्व जें पहाले । गुरुकृपेंचि आकळें । नामीं स्वरूप विवले ।
प्रत्यक्षचि ॥८॥ नामरूप दोनी एक । प्रत्यय हा येथ चोख ।

कराया उलंघन । करणे लागे प्राणार्पण । सोहं अनुवृत्ति गहन ।
तद्रत प्राण ॥३॥ ऐसि करोनि प्राणार्पण । हारपे जिवांचे जीवपण ।
रामकृष्णगति गहन । वृथा मीपण नयेचि ॥४॥ पैल सहस्र दळ निघोट ।
तेथ समाधि अचाट । घनानंद घनदाट । एकसरा ॥५॥ समाधि ते
समाधान । केवळ बुद्धिगम्य गहन । पहातां हें विज्ञान खूण ।
अरुती टेली ॥६॥ बोलतां चालतां देखतां । तैसेचि श्रवणपुटी
पहातां । जे पा अढळचि सर्वथा । इयें संधी ॥७॥ येथ जे कां
अवाधि । तेथ साधिली हे संधि । इया सहजसाधनसिद्धि । समाधि
जोडे ॥८॥ सहजसमाधि सहजासन । ज्यांचे सहज साधन ।
ऐसा योगिराज आपण । समाधि भोगी ॥९॥ सहस्रदळी समाधि
अचाट । ज्ञानराज भोगिती चोरवट । जे स्वयेचि घनदाट । स्वरूप
जाले ॥१०॥ शब्दगति चक्षुनाद । श्यामामाझारी अभेद । जे कां
असे स्वयंसिद्ध । समाधिरूपें ॥११॥ तेचि समाधि साधिली । जे
कां सकळा श्रेष्ठ जाली । सोहरूपाचिये मेळीं । सहस्रदळीं ॥१२॥

(२३) सहस्रदळीचे शेवटी । पैल तूर्येचे पाठी ।

चिन्मय मोती दिठी । दिसताहे ॥२३॥

टीका:—औटपीठापैल पाठी । आत्माचि भरे केवल दृष्टि ।
साक्षात्कार हा संपुटी । नयनाचिये ॥१॥ समत्वाची जाली पुण्टी ।
जरि कां रामकृष्णीया दिठी । तरी सहस्रदळीं शेवटी । चिन्मय
मोती दिसताहे ॥२॥ चिन्मय जे मुक्त स्थिती । तेचि बोलिले
चिन्मयमोती । चिद्रूप ते पहातां गति । शून्याआतु ॥३॥ शून्याआतु

सामकृष्ण । तेचि चिद्रूप सगुण । तयापैल ते निर्गुण । सहस्रदळी ॥४॥
सहस्रदळिया सद्रूप । चिन्मय जे निर्विकल्प । संत बोलिले मुक्तरूप ।
उघडपणें ॥५॥ परिपूर्ण स्वतःसिद्ध । नित्यत्वेकं शुद्धबुद्ध । पहातां
तेजाळ अगाध । निरुपाधिक ॥६॥ साक्षात्कार इये दिठी । पहातांचि
बडे मिठी । दाटे आल्हाद दृष्टिपुटीं । एकसरा ॥७॥ ऐसे ज्ञानराजा
जालें प्रेम । प्रेमासी मिळालें । अंतरीचें अंतरीं फावलें । गुरुचें गुज ॥८॥

(२४) नवाचे माझारी । औटपीठकळसावरी । गर्जे सोहं नाद
मोहरी । स्वरूपधेनु पहावया ॥२४॥

टीका:—चिणितिपासोनियां भेरी । ऐशा उठती नादलहरी ।
नवनादाचिया उपरि । औटपीठ ॥१॥ औटपीठकळसावरी । पहातां
ते अतिकुसरी । नवल तेजाचिया परी । वर्णवेना ॥२॥
जीवनरस स्थिरावला । ऐसा कळस पहाला । महाशून्यातु उजाला ।
तेजोरूप ॥३॥ म्हणोनि औटपीठकळसावरी । म्हणिजे सहस्रदळा-
माझारी । गर्जे सोहं नाद भारी । सोहंस्वरूप पहावया ॥४॥ त्रिपदा
तेचि गायत्री । सोहं स्वरूपिणी साचारी । देखावयां चिन्मयनेत्री ।
नेत्र केंचा उन्मीलत ॥५॥ म्हणोनि ते स्वरूपधेनु । गायनतंत्री
करी गानू । सोहंनादगजर घनू । कोंदाटला ॥६॥ सोहंतर्त्वी चिदाकाश ।
तेणोच महानादघोष । येथ जें अधिष्ठान अवकाश । चिद्रूप ते ॥७॥
सोहंतत्त्व जें पहाले । गुरुकृपेंचि आकळें । नामीं स्वरूप विवले ।
प्रत्यक्षचि ॥८॥ नामरूप दोनी एक । प्रत्यय हा येथ चोख ।

नवलाचे नवल देख । सकळाहोनि ॥९॥ पहातां हें सम्यक्ज्ञान ।
जेथ नुरोचि विज्ञान । सगुण निर्गुण आटोन । गेले जेथ ॥१०॥
ऐसे सोहंतत्वरूप । पूर्ण ब्रह्म निर्विकल्प । तेचि स्वतंत्रता अपाप ।
सद्गुरुराजें दिधलीसे ॥११॥

(२५) अंगुष्ठप्रमाण रारायंत्र । मसुरप्रमाण शिखा पवित्र ।
सनद दिधली स्वतंत्र । सद्गुरुराजें ॥२५॥

टीकाः—स्वयं भगवान् शुद्धबुद्ध । ज्ञानेश्वर अवतार प्रसिद्ध ।
सद्गुरुं ज्यांचें अगाध निवृत्तिनाथ ॥१॥ होतां गुरुकृपाबोध । जे
कां जाले स्वयंसिद्ध । दिधली स्वतंत्र सनद । सद्गुरुराजें ॥२॥
स्वानंद साम्राज्यां आरूढ केलें । जगदोद्वारा आज्ञापिले । अंगुष्ठ रारायंत्र
नेलें । नवल दाविलें स्वरुपाचें ॥३॥ पवित्र ज्वाला मसुरप्रमाण ।
स्वरुप तेजाळ गहन । गुरुरायें दाविला आपण । तेजोबंबाळ
झगटला ॥४॥

(२६) अंगुष्ठप्रमाण राजपत्र चिठी । वारंवार लेहिले । अर्धपठ
सहजी समाधि परेतठी । योगिया लाभे ॥२६॥

टीकाः—योगियांचे योगिराज परमसिद्ध ज्ञानराज । राजपत्र
चिठी सहज । लिहित जाले ॥१॥ स्वानंदसाम्राज्यचक्रवर्ती । जाले
ज्ञानेश्वर निगुती । अंगुष्ठप्रमाण जयाप्राति । सनद मिळाली ॥२॥
मुकेलिया भूक खादली । तहानेलिया तहानाचि प्याली

अहोरात्र वारिया खळी । ज्ञानाई ते ॥३॥ म्हणोनि जाली
सहजासिद्धि । टाळी लागली ब्रह्मानंदी । परेतठी सहज समाधि ।
योगियाची ॥४॥ अर्धपठी सनद जाली । तेणें विश्वासी केली
साऊली । ऐसी ज्ञानेश्वर माऊली । विश्वाचिये ॥५॥ ज्यांची सरळी
उपाधि । ऐसी अखंड सहज समाधि । जयाकृपें मोक्षपदीं । भक्त
बैसे ॥६॥ सहस्रदळी सोहं रूप । तयांत जें ॐ स्वरूप । तेथ
अंगुष्ठमात्र प्रदीप । रारायंत्रा ॥७॥ पंचमातृकेंचे पैल । आणि
अर्धमात्रेचे ऐंळ । सोहंदीप अति तेजाळ । अंगुष्ठमात्र ॥८॥ तेचि
दिधली सनद । जेथ पूर्ण ब्रह्मानंद । ऐसे सद्गुरू अगाध ।
निवृत्तीनाथ ॥९॥

(२७) त्रिवेणीचे मूळ भाभी । त्रिवेणीचे महासंगमीं ।
मसुरप्रमाण राऊळधामीं । चिन्मय विठ्ठल दिसताहे ॥ २७॥
टीकाः—त्रिवेणीचे पहातां मूळ । महाशून्याचिया । पैल ।
श्वेतश्यामरूप केवळ । गतिमान ॥१॥ वाटे तेजाचिये राशी ।
जीवनकळसी प्रकाशी । रामकृष्णगति कैसी । जीवनकळी ॥२॥
जेथ नाम रामकृष्ण । एकी एक जाय मिळोन । तेचि महासंगमस्थान ।
त्रिवेणीचे ॥३॥ रामकृष्ण एकीकरण । बिंदमात्र नीलवर्ण । स्वरूप
जें अतिगहन । मसुरपरी ॥४॥ तेचि ज्याचें राऊळ । रविशशीहोनि
तेजाळ । जेथ असंख्य तेजोगोल । लुप्त होती ॥५॥ तेथ चिन्मय
विठ्ठल । श्यामवर्ण घननीळ । सोहंप्रदीप केवळ । सर्वांगळा ॥६॥
सोहंतत्त्विया अवकाश । तेचि बोलिले चिदाकाश । तन्मय जो

निजप्रकाश । चिन्मय ते ॥७॥ कोहं धारणा नीलप्रकाश । नुरला
द्वैताद्वैत अभास । निजत्व ते अविनाश । सहस्रदळीं ॥८॥ सहस्रदळीं
मति प्रकाशी । ज्योति चिन्मय अविनाशी । नवलपरी जाणती कैसी ।
संतजन ॥९॥ नवल सोहं दीपज्योत । जे कां निःशब्दा अतीत ।
जेथ विज्ञानासी अंत । होवोनि ठेला ॥१०॥ ज्योतीचे तेज अव्यक्ता
शिवस्वरूप तें निभ्रांत । जें कां पहातां अनंत । आंतप्रोत ॥११॥
प्रकृति हे तेजापासोनि । उष्णशीतप्रकाशगुणी । तयांचिये यथार्थ
मीळनी । जीवन तेज ॥१२॥ तेचि अवस्था प्रकृत । जीवभाव तो
यथार्थ । विभक्तीकरणे उपाधिभूत । सौम्यज्वलनी ॥१३॥
केंद्रीकरणे प्रविष्ट । नाद प्रकाश समाविष्ट । रामकृष्ण तत्त्व निघोट ।
शुद्धरूप ॥१४॥ तेथ जहाले पहाणे । आकाशवलय प्रभापणे ।
तेजोष्णता प्रकाशगुणे । दीप जाला ॥१५॥ दावी दीपासी प्रकाश । दीप
पहातां अविनाश । शून्य कालिके निश्चयेस । सहस्रदळी ॥१६॥
सहस्रदळिया चोखट । पहातां प्रत्यय निघोट । सोहंतत्व दीप प्रगट
चिन्मय विठ्ठल । दिसताहे ॥१७॥ धन्य धन्य ज्ञानेश्वर । खोलोनि
दाविलें अंतर । दवडीना मी पामर । म्हणोनियां ॥१८॥

(२८) अधिष्ठान अकार मेळी । वेधिले अष्टदळकमळीं ।
सोहंकारे लागली टाळी । चिन्मय भोंवरा ॥२८॥

टीका:— अकार नादाचिये मेळीं । अधिष्ठान सहस्रदळीं ।
तेणें वेधिलें अष्टदळीं । ब्रम्हचक्रा । ॥१॥ टाळीं लागली सोहंकारी ।
चिद्रूपातु जे लहरी । उसळली चिदांबरी । सहस्रदळीं ॥२॥ तेचि

चिन्मयाची भोंवरी । नवलावें भोंवरा करी । भोंवरा फिरे सरोभरी ।
चंचळपणें ॥३॥ ब्रम्हचक्र सिवनीपासोनि । भोंवरा चिदाकाशगनी ।
चिद्गगनाचें अधिष्ठानी । अवकाशीं ॥४॥ सिवनीपासोनि सहस्रदळीं ।
एकाचि येथ जाली टाळी । टाळी नामेचि उटाळी । स्वरूपाच्या ॥५॥
एकत्व अनाद्यनंत । ऐसा प्रत्यय बोलिले संत । अनुभव तोचि येथ ।
स्वरूपाचा ॥६॥ चिद्वस्तु हे सर्व व्याप्त । तेथेचि जडोनि गेले संत ।
पूर्णापूर्णा सदोदित । अखंडचि ॥७॥ म्हणोनि हें एकसूत्र । जोडे
ब्रह्मसहस्रचक्र । ऐसे बोलिले ज्ञानेश्वर । गौप्य येथ ॥८॥

(२९) त्रिकूट महाशिखरीं । भ्रमरगुंफेच्या भीतरी ।
गगनगुंफेचिया वरि । वस्तू कोंदाटली असें ॥२९॥

टीका:— त्रिकूटगिरीचें महाशिखर । औटपीठाकाश अपार ।
तया गगनगुंफेचे वर । भ्रमरगुंफा ॥१॥ भ्रमरगुंफेचिया पैल । एक
वस्तूचि केवळ । अरूप अनाम तेजाळ । अद्वय जे ॥२॥ जेथ
कल्पना हे सरे । शब्दा शब्दपण हे नुरे । जेथ अःशब्दाचि उरे ।
चिन्मात्र ते ॥३॥ तेचि वस्तू कोंदाटली । खेळी विश्वाचिये खेळी ।
जेथ श्रुति मौनावली । सहजपणें ॥४॥ जे अंगसंगे खेळे । परि
इया अंगा न मिळे । जीवनकळिया आडळे । गुरुकृपें ॥५॥
आकाश जेंवि सर्वव्याप्त । असोनियां सर्वां अलिप्त । तैसी वस्तू
सदोदित सर्वत्र आहे ॥६॥

(३०) सद्गुरुवाणी बैसे गगनगोळी । वस्तू कोठडी नयन
खोली । आजपजपाचा तागडी तोली । ग्राहीक
कोणी मिळेना ॥३०॥

टीका:-पहातां गगनाचे गोळीं । बैसलीसे गुरुमाउली ।
सूर्यचंद्र डोळीयां खोली । निजवस्तू ॥१॥ सूर्यचंद्राचिये पोटीं । पहातां
गगनाची दिठी । सूर्यचंद्राचे शेवटी । अग्नि आत्मा ॥२॥ सोहं
अनुवृत्ति निज । जेथ जालें द्वैतबीज । कोहंधारणा सहज । उदया
आली ॥३॥ इंद्रिया सवडी जे निज । लपोनि ठेले वस्तूबीज । उघड
डोळिया उघड सहज । दावियेले ॥४॥ सकार हकार तागडी तांली ।
पाहे ग्राहीकाची वाटुली । परि ग्राहक इयेवेळीं । मिळेचिना ॥५॥
वैष्णवावाचोनि आवडी । कोणा नामामृताची गोडी । रामनामाची
तागडी । कळेल कोणा ॥६॥ जरि उगवेल प्रारब्ध । तरीच उमजेल
हा बोध । जरि आपुला भाव शुद्ध । गुरुकृपा सहजेचि ॥७॥

[३१] अवकाश महातेजीं । अलक्ष्यमुद्रा लागली सहजी ।
स्वरूपीं मिळाला जीऊजी । सद्गुरुकृपें ॥ ३१ ॥

टीका:- महातेजीं अवकाश । सोहंतेजिया प्रकाश । तेथ
अलक्ष अविनाश । लागली मुद्रा ॥१॥ सकार हकार जन्मस्थान ।
जेथ जाले सोहंगगन । तेथ बाणली सहजखूण । सहस्रदळीं ॥२॥
सहजाची अलक्षमुद्रा । तेणें दाविलें अगोचरा । दृष्टिचिया अगोचरा
पहाणें जालें ॥३॥ येथ केवळ चिन्मयदृष्टि । आपआपणासी भेटी
आपणिया नयनपुटी । स्वरूप धालें ॥४॥ तेथ मिळालें जीवन
जाले आपणया दर्शन । परिपूर्ण समाधान । गुरुकृपें ॥५॥ सगुण

निर्गुणाचियें पैल । सोहमात्मस्वरूप निखिल । तेथ जीवात्मपण
विमल । मिळोनि गेले ॥६॥ जरी कां जाली गुरुकृपा । चिन्मयाचा
मार्ग सोपा । नयनीं चिन्मयाचो खोपा । संती केली ॥७॥ नयनीं
चिन्मयाचा मार्ग । तेथेचि निजत्वाचा योग । जीवशिव एकाचि अंगा
होवोनि ठेले ॥८॥

(३२) अलक्षमुद्रेचे लागतां ध्यान । हारपलें देहाचे देहभान ।
योगी स्वरूपीं मिळोन । स्वरूपचि होती ॥३०॥

टीका:- सहजाचें सहज ध्यान । घालिता सहज सहजा-
सन । तेणें सहज समाधान । सहजाचि लाभे ॥१॥ ऐसे लागतां
अलक्ष ध्यान । लक्षालक्षाचें मीलन । जीव शिव एकात्मपण । कोणा
कोण पहालें ॥२॥ म्हणोनि पहाणेंचि दर्शन । केवळ पहाणें आत्म-
पण । जयाचें पहातां अधिष्ठान । आत्माचि उरे ॥३॥ जेथ जाले
एकात्मपण । जैसे सागरीं लवण । किंवा इंधनीं सर्पण । तैसे
जाले ॥४॥ येथें नासिली त्रिपुटी । आत्मपणें आत्मया भेटी । तेथ
द्वैताचिये गोष्टी । बांलोचि नये ॥५॥ स्वयें आत्माराम जाला ।
देहभाव सर्व निमाला । अवघा परिपूर्ण जाला । विश्वाकार ॥६॥
स्वरूपीं स्वरूपचि जाला । ऐसा योग पहातां आगळा । तोचि ज्ञान-
राजें साधिला । गुरुकृपें ॥७॥ काळ ग्रासोनि अग्निंसी मिळे । तेथ
शुद्ध सत्त्व राहिलें । तेणें आत्मया व्यापिलें । सहस्रदळीं ॥८॥
प्रेमसूत्र येथ ओविलें । पंचप्राण नामीं कोंडिलें । जीवनाचिये जीवन

मेळे । शिवचि जाले जीवपण ॥९॥ मग तें उरलें निरंजन । आत्मा-
राम स्वानंदघन । ज्ञानराज जाले आपण । सहजेचि ॥१०॥

(३३) वैखरीं स्वयंभी सांपडले । परेचे पाठारी पेरिले ।
पश्यंती ज्ञान वाफा आले । मध्यमी पिकले ।
ज्ञानदेवी ॥३३॥

टीका:—निशःद्र ते शद्रा आले । ज्ञानराजें कवतुक केलें ।
इये ज्ञानगगनी पेरिलें । गुरुनाथें ॥१॥ नाभिमाझारी वाफा आले ।
तेचि हृदयीं परिपूर्ण पिकलें । समाधान गोडीया आलें । जीवन-
कर्ळी ॥२॥ तेचि ज्ञानराजा लाधलें । वैखरीं स्वयंभ सांपडलें ।
जगतांकारणें लुटिलें । उदारपणें ॥३॥ तेथ नाहीं आनपरी ।
म्हणोनियां जालो भिकारी । “सानंद” टीका प्रगट अंतरी ।
दासरामी ॥४॥ हनुमत्सद्गुरुकृपापूर्ण । ज्ञानेश्वरें वदविलें आपण ।
“सानंद” टीका हे गहन । आपुलिया ग्रंथावरीं ॥५॥ ज्ञानदेव
तेहत्तिशीवर । टीका करणेचा अधिकार । माझा काय मी पामर ।
दासानुदास ॥६॥ परि हे ज्ञानाईनें केलें । म्हणोनिच घडो आले ।
आपणाचि वदविले । सत्यसत्य ॥७॥ मति प्रकाशोनि ठेले ।
अंतःकरणीं विवरण जालें । तेचि मुखावाटें आलें । नवलपरी ॥८॥
नवलचि जालें मोठें । माझें मज आश्चर्य वाटे । ज्ञानराज ज्ञान प्रगटे ।
हृदयातु ॥९॥ रोडियामुखें जेणें वेद । वदविला हे प्रसिद्ध । तेणें
बोलविला मतिमंद । हेचि सत्य ॥१०॥ ऐसी सांप्रदायिक सेवा ।

करोनि घेतली ज्ञानदेवा । आपुल्या घरचा प्रसादमेवा । संतजनीं
बाटतो ॥११॥ आतां द्यावा जी आनंद । वोरसोनि प्रेमें अगाध ।
बांधोनियां निजबोध । कृपा करी ॥१२॥ सकळ तुम्ही संतसिद्ध ।
बालका द्या आशिर्वाद । दास करा जरी मी मंद । आपुलें
घरीचा ॥१३॥ दास म्हणवितो जर्गी । परी आपण या प्रसंगीं ।
दास म्हणोनि मज उगी । कोड पुरवा ॥१४॥ संतीं केला
दासानुदास । जाला प्रेमाचा कळस । काय त्यांच्या थोरपणास ।
वानावें जी ॥१५॥ मोल नाहीं दातृत्वपणा । ज्ञानराज सिद्धराणा ।
म्हणोनि दासराम चरणां । लोलिंगला ॥१६॥ धन्य भगवान्
हनुमंत । पाठिराखे सद्गुरु समर्थ । “सानंद” टीका हे निभ्रांत ।
म्हणोनि जाली ॥१७॥ बोलविले अकळ बोला । हाचि मज अनुभव
झिला । ज्ञानराज प्रेमें वोळला । पार्यीं जडला दासराम ॥१८॥
हनुमंत सद्गुरु समर्थ । दासराम पार्यीं निवांत । “सानंद”
टीका समर्पित । हृदयातु ॥१९॥ श्रीज्ञानेश्वरी पारायणीं ।
तीर्थरूप गोविंदराया लागुनी । ज्ञानेश्वर दिसले नयनीं । काय
सांगो ॥२०॥ श्रीहनुमत्सद्गुरुआज्ञेकरून । सांगली स्वगृहीं
नित्य कीर्तन । शके अठराशे पंचेचाळीसापासून । अखंडित
पितयांनीं चालविलें ॥२१॥ ऐसे हे गुरुभक्त पिता । सौभाग्यसंपन्न
इंदिरा माता । लाभले म्हणोनि हनुमंता । भेटीं माते ॥२२॥
मातापितयांची आज्ञा घेऊन । श्रीहनुमत्सद्गुरुकृपेकरून ।
“सानंद” टीका ग्रंथलेखन । अक्षरीं आलें ॥२३॥ गंगोदक
मंगेसी अर्पावें । तयेपरीच हें जालें आघवे । नवल हे नवलवें ।

हनुमंते केलें ॥२४॥ ग्रंथरचना निश्चयेसी । पौष शुद्ध सप्तमीसी ।
शके अठराशे पासष्टीसी । संपूर्ण जाली ॥२५॥ “सानंद”
टीका समर्पोनि । रघुनाथचरणा लागोनि । गुरुपरंपरेसी वंदोनि ।
समाधानी राहिलो ॥२६॥ “सानंद” टीकेसहीत । ज्ञानदेव-
तेहत्तिशी ग्रंथ । जाला समाप्त जी येथ । ज्ञानेशकृपें ॥२७॥
॥ इति श्रीसटीकज्ञानदेवतेहत्तिशी संपूर्ण ॥

श्रीज्ञानेश्वर महाराज यांचा

हरीपाठ

[तात्पर्यासह]

★

१

देवाच्या द्दारांत चारी मुक्ती
देवाचिये द्वारी उभा क्षणभरी । तेणे मुक्ती चारी साधियेल्या ॥१॥
हरीनामांत अगणित पुण्य.
हरीमुखें म्हणा हरीमुखें म्हणा । पुण्याची गणना कोण करी ॥२॥
संसारातच परमार्थ अशी वेदांची ग्वाही.
असोनि संसारीं जिव्हे वेगू करी । वेदशास्त्र उभारी बाह्या सदा ॥३॥
द्वारकेचा राणा पांडवांचे घरी.
ज्ञानदेव म्हणे व्यासाचिया खुणा । द्वारकेचा राणा पांडवाघरी ॥४॥

२

वेद, शास्त्रें, पुराणें हरीलाच गातात.
चहूं वेदी जाण षट्शास्त्री कारण । अठराही पुराणें हरीसी गाती ॥१॥
नामाच्या मंथनानें अनंताचें दर्शन.
मंथोनि नवनीता तैसा घे अनंता । वाया व्यर्थ कथा सांडी मार्ग ॥२॥

एक हरी आत्मा जीवशिवास सम आहे,
एक हरी आत्मा जीवशिव समा । वायां तूं दुर्गमा न घाली मन ॥३॥
हरी हाच वैकुण्ठ ।
ज्ञानदेवा पाठ हरी हा वैकुण्ठ । भरला घनदाट हरी दिसे ॥४॥

३

त्रिगुण असार आणि निर्गुण सार हा सारासार विचार
त्रिगुण असार निर्गुण हे सार । सारासार विचार हरीपाठ ॥१॥
हरि वाचून अगुण सगुण निर्गुणांत मन जाते ।
सगुण निर्गुण गुणाचे अगुण । हरिविण मन व्यर्थ जाय ॥२॥
आत्मा अव्यक्त असून चराचराकडून प्रार्थिला जातो ।
अव्यक्त निराकार नाही ज्या आकार । जेथोनी चराचर हरिसी भजे ॥३॥
मनांतील रामकृष्ण ज्ञानदेवांचे ध्यानीं असून अनंत जन्मानें हे पुण्य जोडले
ज्ञानदेवा ध्यानीं रामकृष्ण मनीं । अनंत जन्मांनि पुण्य होय ॥४॥

४

भावांत भक्ती, भक्तींत मुक्ती, आणि मोक्षबळांत सर्वशक्ती
एकवटली आहे ।
भावेविण भक्ती, भक्तीविण मुक्ती । बळेविण शक्ती बोलो नये ॥१॥
निवांत रहाण्याच्या अभ्यासानें दैवत त्वरित प्रसन्न होतें ।
कैसेनि दैवत प्रसन्न त्वरित । उगा राहे निवांत शिणसी वायां ॥२॥
दिननिशीं सायास हाच प्रपंच ।
सायास करिसी प्रपंच दिननिशी । हरिसी न भजसी कवण्या गुणें ॥३॥
हरिजपानें प्रपंचाचे धरणें सुटतें ।
ज्ञानदेव म्हणें हरिजप करणें । तुटेल धरणें प्रपंचाचें ॥४॥

५

योगयाग विधानानें सिद्धी तसून वायां उपाधि हा दांभिक धर्म आहे ।
योगयाग विधी येणें नोहे सिद्धी । वायांची उपाधी दंभ धर्म ॥१॥
निःसंदेह देव भावाविना कळत तसून त्याचा अनुभव
गुरुवाचून येत नाही
भावेविण देव न कळे निःसंदेह । गुरुविण अनुभव कैसा कळे ॥२॥
तपाशिवाय दैवत, गुरुकृपेवाचून प्राप्ती आणि गौप्याविना हित नाही ।
तपेविण दैवत, दिधतम्याविण प्राप्त । गुजेविण हित कोण सांगे ॥३॥
साधूसंगतींत तरणोपाय हाच ज्ञानेश्वरमहाराजांचा दृष्टांत
ज्ञानदेव सांगे दृष्टांताची मात । साधूचे संगती तरणोपाय ॥४॥

६

साधुबोध झाला तो नुरोनिया उरून अनुभवासकट ठायींच मुरतो
साधुबोध झाला नुरोनिया ठेला । ठायींच मुराला अनुभव ॥१॥
ठायींच समाप्ति झाली त्यावेळीं कापुराची ज्योति पेटली ।
कापुराची वाती उजळली ज्योती । ठायींच समाप्ती झाली जैशी ॥२॥
मोक्षरेखेवर आलेला साधूचा अंकित असा हरीभक्त भाग्यवान होतो ।
मोक्षरेखें आला भाग्ये विनटला । साधूचा अंकिला हरिभक्त ॥३॥
सत्संगाच्या गोडीनें, सत्समागमानें, जनीं, वनीं, आत्मतत्त्वीं हरीच
दिसू लागला ।
ज्ञानदेवा गोडी संगती सज्जनीं । हरी दिसे जनीं वनीं आत्मतत्त्वीं ॥४॥

७

महापातकी आजन्म अभक्तच रहातो ।
पर्वताप्रमाणें पातककरणें । वज्रलेप होणें अभक्तासी ॥१॥
भक्तिहीन — हरीला न भजणारे — दैवहत, अभक्त पतित होत ।
नाहीं ज्यासी भक्ति ते पतित अभक्त । हरिसी न भजत दैवहत ॥२॥

वाचाळाला देवभेटी कोठून ?

अनंतवाचाळ बरळती बरळ । त्या कसेनि दयाळ पावे हरी ॥३॥

ज्ञानेश्वर महाराजांना सर्वाघटीं पूर्णत्वानें नांदणारा एक आत्माच प्रमाण आहे.

ज्ञानदेवा प्रमाण आत्मा हा निधान । सर्वाघटीं पूर्ण एकनांदे ॥४॥

<

संतसंगतीत मनोमार्गिनिं श्रीपति आकलन होतो.

संताचे संगति मनोमार्गें गती । आकळावा श्रीपति येणें पंथे ॥१॥

रामकृष्ण वाचेचा भाव हा जीवाचा भाव असून शिवाचा रामजप हा आत्मा.

रामकृष्ण वाचा भाव हा जीवाचा । आत्मा जो शिवाचा रामजप ॥२॥

एकतत्त्वी नामच अद्वैताचे साधन.

एकतत्त्वी नाम साधिती साधन । द्वैताचें बंधन न बाधिजे ॥३॥

नामामृताची गोडी वैष्णवांनीं चाखली असून योग्यांनीं जीवनकळा साधिली.

नामामृत गोडी वैष्णवां लाधली । योगिया साधली जीवनकळा ॥४॥

प्रल्हादाचे ठिकाणीं नामोच्चार विबला असून उद्धवाला कृष्णदाता लाधला.

सत्वर उच्चार प्रल्हादी विबला । उद्धवा लाधला कृष्णदाता ॥५॥

नाम हे जितकें सुलभ तितकेच दुर्लभ आहे.

ज्ञानदेव म्हणे नाम हे सुलभ । सर्वत्र दुर्लभ विरळा जाणे ॥६॥

९

विष्णुविण जप हें व्यर्थ ज्ञान.

विष्णुविण जप व्यर्थ त्याचें ज्ञान । रामकृष्णी मन नाही ज्याचें ॥ १ ॥

अद्वय वाट ज्या करंटाचाला सांपडली नाही तो रामकृष्ण नामाचे ठिकाणीं कसा विराजमान होईल ?

उपजोनि करंटा नेणें अद्वयवाटा । रामकृष्णी पंठा कसेनि होय ॥ २ ॥

गुरुज्ञानावाचून द्वैताची झाडणी केली म्हणतो त्याला नामसंकीर्तन कसे घडेल ?

द्वैताची झाडणीं गुरुविण ज्ञान । त्या कंचें कीर्तन घडेल नामीं ॥ ३ ॥

नामपाठानें प्रपंचाचें मौन होणें हेंच ज्ञानेश्वरमहाराजांचें सगुणध्यान होय.

ज्ञानदेव म्हणे सगुण हें ध्यान । नामपाठ मौन प्रपंचाचे ॥४॥

१०

नामांत चित्त नसेल तर त्रिवेणीसंगमादि तीर्थे करूनही फुकट.

त्रिवेणी संगमीं नाना तीर्थे भ्रमीं । चित्त नाही नामीं तरी तें व्यर्थ ॥१॥

नामाला विन्मुख तो पापी

नामासि विन्मुख तो नर पापिया । हरिविण धांवया न पवे कोणो ॥२॥

पुराणप्रसिद्ध वाल्मिकांनीं नाममहिमा गाईला आहे.

पुराणप्रसिद्ध बोलिले वाल्मीक । नामें तिही लोक उद्धरीलें ॥३॥

हरीनामाचा जप करतो त्याची कुळपरंपरा शुद्ध होय.

ज्ञानदेव म्हणें नाम जपे हरीचे । परंपरा त्याचे कुळ शुद्ध ॥ ४ ॥

११

हरी नामोच्चारानें पापांचा क्षणांत क्षय.

हरिउच्चारणीं अनंत पापराशीं । जातील लयासी क्षणमात्रें ॥१॥

हरी नामजपानें अग्निरूपता

तृण अग्नीं मेळे समरस झालें । तसें नामे केलें जपता हरी ॥२॥

हरी नामोच्चारानें भूतबाधेची पिछेहाट.

हरि उच्चारणीं मंत्र हा अगाध । पळे भूतबाध भय याचें ॥ ३ ॥

ज्ञानेश्वरमहाराजांचा हरी हा सर्वसमर्थ असून त्याचे वर्णन करतांना उपनिषदें थकलीं.
ज्ञानदेव म्हणें हरी माझा समर्थ । न करवे अर्थ उपनिषदां ॥४॥

१२

तीर्थ व्रतांची भावाविना सिद्धी साधणें ही उपाधी होय.
तीर्थव्रतनेम भावेविण सिद्धी । वायांचि उपाधि करिसी जना ॥१॥
भावेविण नाकळे.
भावबळें आकळे घेरवी नाकळे । करतळीं आवळे तंसा हरी ॥२॥
परोपरी यत्न करण्णासारखे हे साधन आहे.
परीयाचा रवा घेतां भूमीवरी । यत्न परोपरी साधन तेंसैं ॥३॥
निवृत्तीनाथांनीं संपूर्ण निर्गुण ज्ञानेश्वर महाराज यांचें हातीं दिलें आहे.
ज्ञानदेव म्हणें निवृत्ती निर्गुण । दिधले संपूर्ण माझें हातीं ॥४॥

१३

सममुखांवाचून द्वैतबुद्धीला हरीची समाधी साधत नाहीं.
समाधी हरीची सम मुखेविण । न साहेल जाण द्वैतबुद्धि ॥१॥
दुजेपणाचा अभाव हेंच बुद्धीचे वैभव.
बुद्धीचें वैभव अन्य नाहीं दुजें । एक्या केशवराज सकळसिद्धी ॥२॥
परमानंदांत मन नसेल तर रिद्धीसिद्धी ही अवधी उपाधिच होय.
रिद्धीसिद्धिनिधी अवधीच उपाधि । जंव त्या परमानंदीं मन नाहीं ॥३॥
सर्वकाळ हरीच चिंतन हेंच समाधान.
ज्ञानदेवा रम्य रमलें समाधान । हरीच चिंतन सर्वकाळ ॥४॥

१४

नित्य, सत्य, मित हरिपाठांत जो येतो त्याकडे कळीकाळासही पहाव्याचे सामर्थ्य नाहीं.
नित्य सत्य मित हरिपाठ ज्यासी । कळिकाळ त्यासी न पाहे कृष्ठी ॥१॥
रामकृष्णी वाचा हेंच महातप.
रामकृष्णी वाचा अनंतराशि तप । पापाचे कळप पळतीं पुढें ॥२॥
शिवाचा हरिमंत्र म्हटल्यानें मोक्ष.
हरि हरि हरि मंत्र हा शिवाचा । म्हणती जे वाचा तयां मोक्ष ॥३॥
नारायणनामपाठानें निजस्थान प्राप्त होतें.
ज्ञानदेवा पाठ नारायण नाम । पाबिजे उत्तम निजस्थान ॥४॥

१५

एक नामच हरी.
एक नाम हरी द्वैतनाम दुरी । अद्वैत कुसरी विरळा जाणें ॥१॥
समबुद्धिनामांत श्रीहरी समान होतो.
समबुद्धि घेतां समान श्रीहरी । शमदमावरी हरी झाला ॥२॥
देहादेही आणि सर्वां घटीं सहस्त्ररश्मी सूर्यप्रकाशक एक रामच आहे.
सर्वाघटीं राम देहादेही एक । सूर्यप्रकाशक सहस्त्ररश्मी ॥३॥
ज्ञानेश्वरमहाराजांचें चित्तांत हरीपाठाचा नेम असल्यानें ते मागले जन्मीच मुक्त झाले.
ज्ञानदेवा चित्तीं हरिपाठ नेमा । मागिलीया जन्मा मुक्त झालो ॥४॥

१६

रामकृष्णनाम वाचेला मुलभ असून हरिबुद्धि जपणाराच दुर्लभ.
हरिबुद्धि जपे तो नर दुर्लभ । वाचेसी मुलभ रामकृष्ण ॥१॥

रामकृष्ण नामांत उन्मनीं साधली कीं सकळ सिद्धि प्राप्त होते.
रामकृष्णनामी उन्मनी साधली । तयासी लाधली सकळसिद्धी ॥२॥
सिद्धि, बुद्धि, धर्म हरिपाठांत आले असून साधुसंगानें प्रपंचीही
धन्य झाले.
सिद्धी बुद्धि धर्म हरिपाठीं आले । प्रपंची निमाले साधुसंगे ॥३॥
ज्ञानेश्वरमहाराजांचें हृदयांत रामकृष्णी नामाचा ठसा उमटल्यानें
सर्वत्र आत्मरामच झाला.
ज्ञानदेवा नाम रामकृष्णी ठसा । तेणें दशदिशां आत्मराम ॥४॥

१७

हरिपाठ कीर्ति गाणाऱ्याचा देह पवित्र होतो.
हरीपाठकीर्ति मुखें जरी गाय । पवित्र तो होय देह त्याचा ॥१॥
तपाचे सामर्थ्य अमूप आहे.
तपाचे सामर्थ्य तपिन्नला अमूप । चिरंजीव कल्प कोटि नांदे ॥२॥
सर्व गोत्र चतुर्भुज विष्णुरूप झाले.
मातृपितृ भ्राता सगोत्र अपार । चतुर्भुज नर होवोनि ठेले ॥३॥
ज्ञानेश्वरमहाराजांना निवृत्तिनाथांनी ज्ञान गूढ गम्य दिले.
ज्ञानगूढ गम्य ज्ञानदेवा लाधलें । निवृत्तीनें दिधले माझे हातीं ॥४॥

१८

हरिवंशपुराण हेच हरिनाम कीर्तन.
हरिवंशपुराण हरिनाम कीर्तन । हरिविण सौजन्य नेणें कांहीं ॥१॥
नामसंकीर्तन करणाऱ्याला वैकुंठ जोडले.
त्या नरा लाधलें वैकुंठ जोडलें । सकळ घडलें तीर्थाटन ॥२॥
मनोमार्गानें गेला तो मनाला मुकून हरिपाठी स्थिर झालेला असा
धन्य होतो.
मनोमार्गें गेला तो तेथें मुकला । हरीपाठी स्थिरावला
तोचि धन्य ॥३॥

सर्वकाळ रामकृष्णाचे ठिकाणीं असलेल्या आवडीचीं गोडी ज्ञानेश्वर
महाराजांना असून त्यांना हरिनामाची जोडी झाली.
ज्ञानदेवा गोडी हरिनामाची जोडी । रामकृष्णी आवडी सर्वकाळ ॥१॥

१९

वेदशास्त्रांना प्रमाण असा सारभूत नारायण नामाचा जप आहे, असें
श्रुतिवचन आहे.
वेदशास्त्र प्रमाण श्रुतींचें वचन । एक नारायण सार जप ॥१॥
जप तप धर्म क्रिया, नेम, कर्म हा सर्व श्रम.
जप तप धर्म क्रिया नेम कर्म । वाउगाचि श्रम व्यर्थ जाय ॥२॥
हरिपाठीं गेले ते निवांत झाले.
हरिपाठीं गेले ते निवांतचि ठेले । भ्रमर गुंतले सुमनकळिके ॥३॥
ज्ञानेश्वर महाराजांचे हातीं हरिनामाचे शस्त्र असल्यानें यमानें त्यांचें
कुळगोत्र वर्ज केले.
ज्ञानदेवी मंत्र हरिनामाचे शस्त्र । यमं कुळगोत्र वर्जियेलें ॥४॥

२०

ज्यांची अनंत पापें गेलीं आहेत अशा वैष्णवांनीं नामसंकीर्तनाची
जोड केली.
नामसंकीर्तन वैष्णवाची जोडी । पापें अनंत कोडी गेलीं त्याचीं ॥१॥
अनंतजन्माचें तप एक नाम असून सर्व मार्गांत हरिपाठमार्ग सुगम
आहे.
अनंता जन्माचे तप एक नाम । सर्व मार्ग सुगम हरिपाठ ॥२॥
योगयागादि सर्व हरिपाठांत लयाला गेले.
योगयागक्रिया धर्माधर्म माया । गेले ते विलया हरिपाठ ॥३॥
हरीवाचून नेम नाही.
ज्ञानदेवी यज्ञयाग क्रिया धर्म । हरिविण नेम नाही दुजा ॥४॥

२१

नामास काळवेळ नसून तें दोही पक्षाचा उद्धार करितें.
काळवेळ नामस्मरणासी नाही । दोही पक्ष पाही उद्धरती ॥ १ ॥
रामकृष्ण नाम हें सर्व दोषांचें हरण करणारें असून जड जीवांचा तारण एक हरीच आहे.
रामकृष्ण नाम सर्व दोषां हरण । जड जीवां तारण हरी एक ॥ २ ॥
या नामाच्या जिव्हेंत हरिनाम सार असून त्याचें महात्म्य कोण जाणेल?
हरिनामसार जिव्हां या नामाची । उपमा त्या दैवाची कोण वानी ॥ ३ ॥
पूर्वजांना ज्या योगानें वैकुण्ठमार्ग सोपा झाला तो हरिपाठ
ज्ञानेश्वरमहाराजांनीं सांग केला.
ज्ञानदेवी सांग झाला हरीपाठ । पूर्वजा वैकुण्ठ मार्ग सोपा ॥ ४ ॥

२२

नित्यनेम नामीं तो दुर्लभ असून त्याच्याजवळ लक्ष्मीवल्लभ वास्तव्य करतात.
नित्यनेम नामीं तो प्राणी दुर्लभ । लक्ष्मीवल्लभ तयाजवळी ॥ १ ॥
नारायण हरीनामाचा जप करणाऱ्याचे धरी चारी भुवतीभुवती असतात.
नारायण हरि नारायण हरि । भुक्तिमुक्ति चारी धरी त्याच्या ॥ २ ॥
हरि वांचून जन्म तो नरक असून जन्मलेला प्राणी हा यमाचा पाहुणा होतो.
हरिखिण जन्म नरकचि पं जाणा । यमाचा पाहुणा प्राणी होय ॥ ३ ॥
निवृत्तीनाथांनीं ज्ञानेश्वरमहाराजांना गगनाहून वाड नाम आहे असे सांगितले.
ज्ञानदेव पुसे निवृत्तीसी चाड । गगनाहोनि चाड नाम आहे.

२३

सबं तत्त्वांच्या मेळाव्यांत एकतत्त्वी कळा दासनिगारा हरी आहे.

सात पांच तीन दशकांचा मेळा । एकतत्त्वी कळा दावी हरी ॥ १ ॥
नाम हें सर्व मार्गांत श्रेष्ठ असून त्याला कष्ट पडत नाहीत.
तसे नोहे नाम सर्व मार्गा वरिष्ठ । तेथें कांहीं कष्ट न लागती ॥ २ ॥
प्राणाचा उलट साधणें हाच अजपाजप.
अजपा जपणें उलट प्राणाचा । तेथेंही मनाचा निर्धार असे ॥ ३ ॥
ज्ञानेश्वरमहाराजांनीं रामकृष्णी नामाचा पंथ आक्रमण केला.
ज्ञानदेव म्हणे नामाविण व्यर्थ । रामकृष्णी पंथ क्रमियेला ॥ ४ ॥

२४

सर्वाघटीं राम हाच शुद्ध भाव असून त्याला धरूनच जपतपादि क्रिया आहेत.
जपतप कर्म क्रिया नेम धर्म । सर्वाघटीं राम भाव शुद्ध ॥ १ ॥
संदेह टाकणें म्हणजे भाव धरणें व तें साध्य करण्याकरितां रामकृष्णाचा नित्य टाहो फोडला पाहिजे.
न संडी रे भावो टाकी रे संदेहो । रामकृष्णी टाहो नित्य फोडो ॥ २ ॥
कुळांत, गोतांत फार काय जातीतहीं शीलाची मात भावनायुक्त भजकानें त्वरित केली पाहिजे.
मात बित्त गोत कुळशील मात । भज कां त्वरित भावनायुक्त ॥ ३ ॥
मनातील रामकृष्ण ज्ञानेश्वरमहाराजांचे ध्यांनीं असून त्यांनीं वैकुण्ठांत घर केलें.
ज्ञानदेवा ध्यांनीं रामकृष्ण मनीं । तेणें वैकुण्ठभुवनीं घर केलें ॥ ४ ॥

२५

नामोच्चारांत जाणीव नेणीव लयास जाणें माचें नांव मोक्ष.
जाणीव नेणीव भगवंतीं नाही । उच्चारणी पाही मोक्ष सदा ॥ १ ॥

जेथें कळिकाळाचा रीघ नाही तोच नारायण हरि नामोच्चार.
नारायण हरी उच्चार नामाचा । तेथें कळिकाळाचा रीघ नाही ॥२॥
सर्वव्यापी भगवंतांचें प्रमाण वेदानांहीं कळले नाही, मग तें जीव-
जंतूना कोठून कळणार ?
तेथील प्रमाण नेणवे वेदाशीं । ते जीवजंतूसीं केव कळे । ३॥
या अभ्यासाचें फळ नारायणपाठ असून त्या योगानें ज्ञानेश्वर महाराजांनीं सर्वत्र वेंकुंठ केलें.
ज्ञानदेवा फळ नारायणपाठ । सर्वत्र वेंकुंठ केले असें ॥४॥

२६

एकतत्त्वनाम असून त्यानेच हरीला करुणा घेईल.
एक तत्त्वनाम वृद्ध धरी मना । हरीसी करुणा घेईल तुझी ॥१॥
सद्गदितवाचेंनें नाम जपावें.
तें नाम सोपा रे रामकृष्ण गोविंद । वाचेसि सद्गद जपे आधी ॥२॥
दुसऱ्या पंथाला जाऊं नको.
नामापरते तत्त्व नाही रे अन्यथा । वांया आणिका पंथा जाऊं नको ॥३॥
ज्ञानेश्वर महाराजांचे अंतःकरणांत मोनाची जपमाळ असून त्याला धरून त्यांनी सतत हरिनामाचा जप केला.
ज्ञानदेवा मौन जपमाळ अंतरीं । धरोनी श्रीहरी जपे सदां ॥४॥

२७

सर्व सुखाची गोडी साही शास्त्रांत निवड आणि अर्धघडीही रिकामा राहूं नको.
सर्व सुख गोडी साही शास्त्रें निवडी । रिकामा अर्धघडी राहूं नको ॥१॥
लटिका व्यवहार हाच सर्व संसार असून हरिवांचून येरझार फुकट लटिका व्यवहार सर्व हा संसार । वांया येरझार हरिवीण ॥२॥

रामकृष्णी संकल्पात्मक नाममंत्रजपाच्या कोटीनें पाप जाईरुच जाईल नाममंत्रजप कोटी जाईल पाप । रामकृष्णी संकल्प घडि राहे ॥३॥
सर्व माया तोडली असतां निजवृत्ति रहाते म्हणून इंद्रियांच्या सवडीत विषयरूप होऊन लपू नकोस.
निजवृत्ति काढी सर्व माया तोडी । इंद्रिया सवडी लपू नको ॥४॥
तीर्थत्रतांचे ठिकाणीं भाव धरून, करुणायुक्त होऊन, दया व शांति या गुणानें हरीला आपलासा कर.
तीर्थत्रतीं भाव धरी रे करुणा । शांती दया पाहुणा हरि करी ॥५॥
निवृत्तिदेवी ज्ञान हेंच महाराजांना प्रमाण असून हरिपाठ हा समाधीसंजवन आहे.
ज्ञानदेवा प्रमाण निवृत्तिदेवी ज्ञान । समाधि संजवन हरिपाठ ॥६॥

२८

हरीपाठाचे हे २८ अंभंग ज्ञानेश्वरमहाराजांनी मोठ्या विश्वासानें रचले आहेत.
अभंग हरीपाठ असती अठ्ठावीस । रचिले विश्वासें ज्ञानदेवे ॥१॥
नित्यपाठ इंद्रायणी करी तो अधिकारी होईल.
नित्यपाठकरीं इंद्रायणीं तीरीं । होय अधिकारी सर्वथा तो ॥२॥
स्वस्थ चित्त असावें.
असावें स्वस्थ चित्त एकाग्र मन । उल्हासें करून स्मरण जीवीं ॥३॥
नेमनिष्ठ भाविकाला अंतर्बाह्य, अंतकाळीं व संकटकाळीं हरीच सांभाळील.
अंतकाळीं तेंसा संकटाचें वेळीं । हरी तया संभाळी अंतर्बाह्य ॥४॥
संतसज्जनांनीं या ज्ञानाची प्रचीति घेतली, पण आळशी मंदमती कसा तरेल ?
संतसज्जनांनीं घेतली प्रचीति । आळशी मंदमति-केवि तरे ॥ ५ ॥
श्रीगुरुनिवृत्तिनाथांचें प्रेमळ वचन श्रवण करून ज्ञानेश्वर महाराज तत्काळ संतुष्ट झाले.
श्रीगुरुनिवृत्तिवचन प्रेमळ । तोषला तात्काळ ज्ञानदेव ॥ ६ ॥

(१४)

सद्गुरु सांवळा धरोनियां सोवळा ।

बापरखुमादेवीवरु सद्गुरु सांवळा ॥१॥

पाहिला म्यां डोळां पाहिला म्यां डोळा ।

घननळि सांवळा पाहिला म्यां डोळां ॥२॥

चंद्रशेखराला आनंद मनाला ।

नये सांगायाला ज्याचा त्यासी ॥३॥

—चंद्रशेखर

आरती १

आरती ज्ञानराजा । महाकैवल्यतेजा ।

सेविती साधुसंत । मनु वेधिला माझा ॥१॥

लोपलें ज्ञान जर्गी । हित नेणती कोणी ।

अवतार पांडुरंग । नाम ठेविलें ज्ञानी ॥२॥

प्रगट गुह्य वोलें । विश्व ब्रम्हचि ठेलें ।

रामाहो जनार्दनी । पायीं ठकचि ठेले ॥३॥

आरती २

आरती तुकारामा । स्वामी सद्गुरुधामा ।

सच्चिदानंदमूर्ति । पाय दाखवी आम्हां ॥१॥

राघवें सागरांत । पाषाण तारिले ।

तैसे या तुकोबाचे । अभंग रक्षिले ॥२॥

तुकितां तुळणेसी । ब्रम्ह तुकासी आलें ।

म्हणोनि रामेदवरें । चरणीं मस्तक ठेविलें ॥३॥

तेहात्तिशी

शुद्धिपत्रक.

पृष्ठ	ओवी	अशुद्ध	शुद्ध
२	२२	अभेद	अभेद
२	२३	उन्गनीचिये	उन्मनीचिये
३	२४	जेवा	जें कां
३	२६	ओटपीठाची	ओटपीठाची
५	१२	आघवा	आघवा
६	२४	भार्ग	मार्ग
६	३१	पहता	पाहतां
७	४	तुणारु	तुषारु
७	७	पहात	पाहता
७	७	यथा	यथा
८	१६	दुरावले	दुरावले
८	१७	सभा	समा
८	५	झळाले	झळाले
८	९	तेचि	तेचि
८	९	निवांतू	निवांतू
९	५	पातली	पातली
१०	२	जन्मकरण	जन्मकरण
११	९	डोळिया	डोळिया
११	१०	अनहुत	अनहुत
११	१२	ओघरती	ओघवती
१२	१५	चिदाकाशाचिये	चिदाकाशाचिये
१३	१	षडचक्राचि	षडचक्राची
१४	८	जीवनोहोनि	जीवनाहोनि
१४	५	इये	इये